

КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ СОЦІОГУМАНІТАРНОЇ ІННОВАЦІЇ

У статті розглядається перехід соціогуманітарної інновації з концепції як форми теоретичної свідомості у репрезентацію, що має когнітивне підґрунтя в тому, що думають та відчують люди. Розкривається природа репрезентації, її відмінність від образу, когнітивні механізми прийняття/неприйняття інновації, значення когнітивних практик для входження соціогуманітарних інновацій в інноваційні процеси.

Ключові слова: соціогуманітарна інновація, репрезентація, когнітивні процеси, когнітивні практики.

Актуальність дослідження когнітивних аспектів соціогуманітарної інновації зумовлена необхідністю розкриття механізмів поширення соціогуманітарної інновації в різних спільнотах як передумови здійснення інноваційних процесів. Сьогодні потрібно говорити про те, що соціогуманітарну складову має мати будь-яка технічна, технологічна, освітня чи інша соціальна інновація.

Соціогуманітарна інновація на відміну від усіх інших спрямована на розв'язання гуманітарних проблем суспільства. Її дія пов'язана з трансформацією буття людини і суспільства. Торкаючись гуманітарної і духовної сфери, соціогуманітарна інновація здійснює вплив на розуміння і шляхи реалізації сучасних суспільних стратегій. Визначаючи шляхи інноваційного оновлення буття людини і суспільства, вона має доленосне значення для всіх, хто перебуває в цьому суспільстві. І саме цим зумовлена незворотність впливу когнітивних аспектів соціогуманітарної інновації як на долю самої інновації, так і на долю сфери суспільного буття чи суспільства в цілому, на оновлення яких вона спрямована.

Специфіка когнітивного в соціальному і соціогуманітарному пізнанні пов'язується із знанневим, концептуальним і ментальним. Коститування когнітивного як предмета дослідження в когнітивній антропології, соціології, історичних дослідженнях пов'язана з концептуалістичними, які формуються в певних спільнотах. Для соціогуманітарної інновації, яка виступає як концепція та її реалізація в інноваційних процесах, важливе одночасне представлення усіх трьох рівнів — знанневого, концептуального та ментального. З когнітивної

II. Філософські проблеми інновацій

точки зору соціогуманітарна інновація як концепція має предстати в якості репрезентації необхідності трансформацій певної сфери буття суспільства, їх сутності та шляхів реалізації.

Репрезентація є центральним поняттям когнітивних наук. Репрезентація необхідних інноваційних змін у соціальній сфері є не тільки знанневим утворенням — теоретичною концепцією, для перетворення її з концепції в соціогуманітарну інновацію потрібне укорінення її в ментальних і психологічних процесах. Причому воно потрібне як у процесі формування репрезентації на основі концепції, так і на шляху її впровадження — її введення в інноваційні процеси. Саме дослідження когнітивних аспектів у процесі формування репрезентації, а також в інноваційних процесах впровадження нововведень, які пропонуються соціогуманітарною інновацією, і є метою даної роботи.

Необхідність переходу від теоретичної концепції до репрезентації при розгляді соціогуманітарної інновації зумовлена необхідністю перетворення її з форми теоретичної свідомості на форму, що спонукає людей до дії. Репрезентація не є образом, вона є такою формою заміщення об'єкта та його представлення, яка характеризує не тільки уявлення суб'єкта про об'єкт, а й інтенційність, спрямовану на певну дію. Репрезентації — як чуттєві, внутрішні і зовнішні, так і ментальні — зберігають тісний зв'язок із мисленням і почуттями людей.

Дослідження образу світу як сукупності когнітивних репрезентацій «уявляється нам доцільним назвати суб'єктивним образом світу. Іншими словами, у рамках підходу до образу світу, що розвивається, образ світу являє собою деяку структуру, яка фіксує всі когнітивні досягнення суб'єкта, набуті ним у процесі пристосовуючої взаємодії з навколишнім середовищем, причому як протягом його індивідуальної історії, так і в процесі філогенетичного розвитку відповідного виду. При цьому філогенетичні здобутки є необхідною базою, на основі якої тільки й можливий онтогенетичний розвиток суто людських когнітивних утворень, таких, як, наприклад, використання мови й понятійне мислення» [1, с. 58-59].

У соціальних спільнотах філогенетичний досвід закріплюється в когнітивних схемах та онтологіях, що містять ціннісну основу для оцінки явищ, і певні, закріплені традицією, соціокультурні стереотипи, на основі яких формується сприйняття сьогоденних подій.

В когнітивній лінгвістиці як у випадку ментальної репрезентації, що як внутрішнє, суб'єктивне, співвідноситься з зовнішнім світом (Дж. Мандлер), так і у випадку репрезентацій —

II. Філософські проблеми інновацій

узагальнених семантичних схем (Д. Норман, Д. Румельхарт) схема не є образом (6, с. 8). Схема пов'язана з дією, розумінням, інтерпретацією (Дж. Мандлер, Д. Румельхарт).

Особливість репрезентації полягає в тому, що вона має когнітивне підґрунтя. Моделювання когнітивних процесів в особистості на чільне, визначальне місце ставить місію та цінності. Саме місія та цінності як вершина трикутника зумовлює інші когнітивні процеси — логічну обробку знання та інформації та обробку чуттєвої інформації. Модель відображає призму, через яку людина дивиться на світ і яка визначає, яким світ розкриватиметься людині.

В соціогуманітарній інновації перехід концепції в репрезентацію зумовлений з формуванням місії та цінностей і визначенням цілей — формуванням тієї призми, яка переломлюватиме всі сигнали, що поступають, чи відхиляти їх, роблячи їх такими, що вони взагалі не потрапляють до поля зору.

Нерозв'язність проблеми переходу концепції в репрезентацію для українського суспільства проявляється в тому, що багато концепцій (навіть теоретично доведених, аргументованих і таких, що мають міжнародну підтримку) залишаються на рівні концепції, тобто власне теоретичного знання, не входячи в реальні інноваційні процеси. Навіть широка аргументація на рівні теоретичних досліджень, яку ми бачимо, зокрема, на прикладі концепції стійкого розвитку, без урахування та задіяння когнітивних чинників не здатна змінити їх статус — бути лише концепцією.

Врахування когнітивних чинників для соціогуманітарної інновації є особливо важливим, тому що саме вони розкривають механізм формування її як репрезентації. Наявність у гуманітарній і духовній сферах протилежно орієнтованих чи навіть полярних цінностей та цілей, які у своєму ментальному виразі мають реальне історичне, політичне і цивілізаційне підґрунтя, робить когнітивні аспекти формування соціогуманітарної інновації визначальними як для визначення репрезентації, так і для її прийняття членами суспільства.

Когнітивні аспекти репрезентаційності соціогуманітарної інновації та її прийнятності для різних верств населення є невивченими. Розкриття діалогічного характеру гуманітарного знання спирається на ідеї комунікативної раціональності та раціонального консенсусу.

Прагнення виявити екзистенціальну, феноменологічну і трансцендентальну природу діалогу на шляху мови виявляє значення інтерсуб'єктивності та різних горизонтів мовлення, в яких людина

II. Філософські проблеми інновацій

утримує теперішнє, майбутнє і минуле. Різні темпоральні виміри та спрямованість на об'єкт розкриваються водночас і як прояви свідомості, так і прояви мовлення. І те, й інше є шляхом до встановлення взаємодії людей у мовленнєвому комунікативному процесі. Важливим стає «процес виникнення взаємності при говорінні, що веде до розуміння іншого. Акцентуючи увагу на інтерпретації діалогу як процесу «говоріння», він (О. Розеншток-Хюссі) розглядає основу цього процесу — мову у її мовленнєвій функції. У мовленні проявляється власне об'єктивне буття мови, її надіндивідуальна трансцендентність» [5, с. 49].

Виявлення когнітивних засад репрезентаційності пов'язане не стільки з мовою, скільки з ментальним як корінням ідентичності. Розкриваючи коріння ідентичності в історичних дослідженнях та історичній свідомості, Зенон Когут концентрує увагу на наявності різноманітних чи навіть протилежних оцінок певного історичного явища. Оцінка стає виразом певної соціальної чи політичної позиції дослідника, його приналежності до певної традиції чи наукової школи. Знаннєві формоутворення — концептуальні прориви (3, с. 221), або традиційні схеми (3, с. 220) розкриваються як історична свідомість (3, с. 218). Але це не є вираз історичної свідомості на рівні ментальних, психологічних процесів. Це історична свідомість, якою вона постає на теоретичному рівні, в наукових текстах. Саме дослідження різних текстів стає мовленнєвим виразом різних чи навіть протилежних оцінок.

Когнітивні аспекти репрезентаційності вимагають встановлення зв'язку зображення події з реальними когнітивними процесами на рівні ментальності, чуттєвого сприйняття тощо.

Наявність різних текстів і різних оцінок є проявом історичного, тобто минулого. Багато з текстів залишилися маловідомими, так і не увійшовши в когнітивні процеси відповідного історичного часу. Їх відродження для нащадків є виявом історичного — повернення минулого в сучасне. Але навіть і таке повернення може залишитися обмеженим, власне, вузько дисциплінарними теоретичними рамками.

Природа і сутність соціогуманітарної інновації полягає в тому, що вона не може обмежитися рівнем лише теоретичного та знаннєвого. Для здійснення репрезентаційності необхідний рух від ментального до теоретичного, знаннєвого і знову повернення від знаннєвого до ментального. Сучасне навчання історії та її публічне подання залишається на рівні оцінок. Під протилежні оцінки підводиться наукова аргументація та спеціально відібраний фактичний

II. Філософські проблеми інновацій

матеріал. Але при цьому не реалізується діалоговий характер гуманітарного знання. Публічність проявляється у вигляді демонстрації оцінок та їх аргументації. Адже оцінка, яка знайшла більшу підтримку у спеціально підібраній аудиторії, яка подається як репрезентативна вибірка, є такою, щодо якої можлива дискусія. Щодо питань прийняття аргументації, то потрібно враховувати не тільки об'єктивні соціологічні показники, а й внутрішні суб'єктивні мотиви, суб'єктивну реальність, яка і є, власне, когнітивним проявом історичної свідомості та історичної пам'яті. Дійсна репрезентативна (не із соціологічної, а з когнітивної точки зору) репрезентація є виразом тих когнітивних процесів, з якими пов'язані різноманітні соціальні позиції, різна суб'єктивна реальність, різне чи навіть протилежне бачення наповнення певного історичного відрізка з точки зору не тільки інтерпретації, а й власне самого відбору історичних подій, які стають основою концептуалізації тих чи інших явищ.

Правильне, з когнітивної точки зору, є формулювання проблеми: як взагалі можливо чи навіть можливо це взагалі чи ні, здійснити перехід від протилежних світобачень — різних призм, що переломлюють логічну та сенситивну обробку інформації, до спільного, загальноприйнятого всіма верствами знанневого, концептуального виміру репрезентації.

Повернення до теоретико-методологічної основи — визнання діалогового виміру гуманітарного знання (Л.О. Шашкова, М.В. Злочевська) — вимагає репрезентації, що спирається на комунікацію. Замість демонстрації полярності та протилежності оцінок подій з диверсифікованим підходом до історичного знання, який фактично для наукової аргументації об'єктивності оцінки спирається на такий відбір фактів, основи якого залишаються в тіні, для здійснення когнітивної репрезентаційності соціогуманітарної інновації слід перейти на явну, рефлексивну, навіть методологічну, позицію відбору фактичності як основи широкого обговорення. З історичного пізнання та соціогуманітарного дискурсу зривається флер об'єктивності. Соціальні позиції представлені явно, вони підкріплені об'єктивно, реально існуючими протилежними ментальними репрезентаціями одного й того самого, які існують у суспільстві. Об'єктивні кількісні показники цих існуючих у суспільстві ментальних репрезентацій можна виразити соціологічними методами. Так формується об'єктивна когнітивна основа формування загальноприйнятої більшістю соціальних груп чи суспільством у цілому репрезентації у соціогуманітарній інновації. Основою її є фактичний зміст, факти, відібрані з позицій різних ментальних репрезентацій.

II. Філософські проблеми інновацій

В комунікації ці факти, відібрані різними спільнотами, піддаються жорсткій, неблаганній критиці з боку представників іншої ментальності, виразників інших соціальних позицій. Їх фактична природа заважає їх усуненню. Але жорстка критика протилежної сторони «знімає» з них риси вузькомісцевої, ментальної репрезентації, властивої лише певній області чи регіону.

Проходячи через горнило не ідеальної комунікативної ситуації, а реальної когнітивної комунікації, боротьбу протилежних ментальних репрезентацій, фактичність створює засади концептуального змісту загальної репрезентації.

Соціогуманітарна інновація для того, щоб стати дійсною інновацією, має також перейти з рівня концепції до інноваційних процесів впровадження нововведень у гуманітарну та духовну сферу, у буття людини та суспільства. Досягнення у процесі когнітивної комунікації загальновизнаної репрезентації створює об'єктивні передумови для прийняття різними спільнотами репрезентації до дії.

Когнітивний підхід, виявляючи когнітивні чинники інноваційних процесів, розкриває внутрішню складність та нелінійність, людиновимірність інноваційних процесів. Когнітивні процеси важливі в інноваційних процесах для перетворення теоретичної конструкції на інновацію, що увійшла в життя та стала засобом модернізації буття людини і спільноти. Серед таких когнітивних процесів для утвердження соціальної буттєвості соціогуманітарної інновації ключовими є прийняття чи відторгнення та когнітивні практики для реалізації вироблених теоретичних конструктів репрезентації як основи перетворення досвіду людей та їх життєдіяльності.

У механізмі прийняття/відторгнення ключовими є когнітивна структура досвіду особистості, в основі якої знаходяться місія та цінності і яка формує «призму» погляду на світ та визначає «сито», що відбирає певну інформацію як когнітивну, тобто важливу для ідентифікації системи.

Когнітивні практики є засобом практичної реалізації когнітивних конструкцій. На основі когнітивних практик утворюється внутрішнє середовище, в якому інновація з концепції перетворюється на людську — ментальну, чуттєву, практичну дію.

Підкреслення значення інноваційних процесів як впровадження інновації (О. Навроцький) привертає увагу до суб'єктної складової, яка здійснює інновацію, та до підтримки інновації оточенням. Людський вимір інноваційного середовища поділяється на

II. Філософські проблеми інновацій

тих, хто здійснює інноваційні процеси, і тих, хто їх пасивно чи активно підтримує, а також тих, хто їх пасивно чи активно не підтримує.

Введення у розгляд когнітивних аспектів інноваційних процесів, впровадження соціогуманітарної інновації виявляє ментальні та концептуальні чинники прийняття чи неприйняття, підтримки чи непідтримки, сприйняття чи протидії. Когнітивні аспекти можуть стати основою лише положення в шкалі, що характеризує відношення та активність позиції. Шкала виявляється не такою, що складається з двох позицій — підтримує чи не підтримує, а такою, в якій можливий широкий спектр поєднання різноманітних ментальних репрезентацій з різними позиціями пасивності чи активності.

Звернення до дослідження пасивної та активної синтези показує, що «некатегоріальне, або допредикативне поєднання й відбувається завдяки пасивній синтезі» [2, с. 211].

Згідно з А. Гурвічем «інтенсивність має два полюси і ноєзу, або інтенційну спрямованість свідомості, та ноєму, або інтенційний корелят цієї свідомості. Ноєма як спосіб даності предмета є ідентичною, а отже не змінюється. Кожна ноєма конституюється в багатьох поетичних актах. Отже, ідентичність ноєми усвідомлюється на тлі розмаїття актів, у яких вона конституюється. До цього варто було би лише додати, що незмінним залишається не повна ноєма, а ноєматичне ядро, тобто сенс..." [2, с. 211].

Протилежність ментальних репрезентацій як реконструкцій суб'єктивної реальності, встановлення «призми», що формує спрямованість логічних і сенситивних актів, виявляє представлені в реальних когнітивних процесах основи допредикативного досвіду та пасивної синтези. Введення у розгляд когнітивних аспектів інноваційних процесів, впровадження соціогуманітарної інновації дає змогу не тільки пояснити, чому люди здійснюють протилежні ідентифікації нерелексивно, допредикативно, а й, головне, дає можливість показати, що одне й те саме знаннєве, концептуальне в загальноприйнятій репрезентації соціогуманітарної інновації в процесі її впровадження буде розумітися по-різному.

Когнітивні аспекти інноваційних процесів здійснення соціогуманітарної інновації — її переходу з форми концептуальної, знаннєвої, у форму дійсності, роблять можливим усвідомити наступну річ: інноваційні процеси впровадження одного й того самого в різних регіонах будуть різними. У мету інновації буде вкладатися різний смисл, будуть бачитися різні шляхи, пропонуватися різні механізми і визначатися різні проміжні й кінцеві (підсумкові) результати. По-різному будуть розумітися й наслідки соціогуманітарної інновації.

II. Філософські проблеми інновацій

Парадоксальність інноваційності процесів проявлятиметься в тому, що здійснення однієї й тієї ж соціогуманітарної інновації в різних регіонах приведе до різних процесів, до різних результатів і наслідків, однак буде виявом інтеграційної інтенції здійснити щось спільне, відібране на основі попередньої когнітивної комунікації й досягнутого в ній рівня когнітивного консенсусу.

Нерозробленість когнітивного підходу до соціогуманітарної інновації сьогодні, невстановленість когнітивних чинників соціогуманітарної інновації на рівні репрезентації та когнітивних процесів створює об'єктивне підґрунтя для поляризації свідомості, існування альтернативних онтологій та протилежних, полярних феноменологічних структур досвіду, між якими відсутня комунікація.

Розробка та втілення соціогуманітарних інновацій у такому середовищі зумовлює ідеологічний, політичний характер інновації. Відсутність підтримки, прийняття й розуміння з боку широких верств населення цілих регіонів характеризує подібну соціогуманітарну інновацію на рівні знаньвому як декларацію політичних намірів певної достатньо вузької групи, визначаючи на рівні політичних і правових механізмів її фактично насильницький характер, відносно всіх тих, хто її не розуміє і не підтримує. Подібна реалізація соціогуманітарних інновацій, що ігнорує когнітивні аспекти репрезентації соціогуманітарної інновації та інноваційних процесів її здійснення, сприяє нестабільності українського суспільства, створює підґрунтя для протестних рухів, прихованих чи явних бажань «усе змінити» тощо. При цьому можливі різні сценарії — переведення незадоволення й несприйняття інновацій в гостру фазу або згідно з ментальними основами українського суспільства — його ментальності, виразом якої є терплячість, хатоскрайність, перекотиполе (коли людина краще збіжить в інше місце, навіть в іншу країну, ніж буде відкрито протидіяти) настання довгого періоду духовної стагнації, пов'язаної з нерозумінням і несприйняттям соціогуманітарної інновації.

Ознаками духовної стагнації є концептуалістика, яка не знаходить відгуку в ментальних репрезентаціях широких верств населення. В історичній свідомості — це демонстрація лише однієї (причому не загальної, не пануючої) оцінки. В історичній пам'яті — панування одностайної «одностайної» картини минулого чи войовнича демонстрація протилежних оцінок при відсутності прагнення до комунікації інтенції та повідомлення, спрямованого до свідомості іншого. У мистецтві — це архітектура чи музейна монументалістика, яку не схвалюють широкі верстви і яку народ оминає стороною.

II. Філософські проблеми інновацій

Шлях України до інтегрованого суспільства, що творить власне спільне майбутнє, лежить через урахування й застосування когнітивних складових соціогуманітарної інновації — здійснення когнітивної комунікації, формування спільної репрезентації соціогуманітарної інновації, відбір фактичного та предметного матеріалу, що пройшов через горнило оцінки боротьби протилежних оцінок і ментальних репрезентацій, розробку моделі інноваційних процесів, які враховують когнітивні чинники здійснення інновацій, і, нарешті, дослідження когнітивної основи прийняття соціогуманітарних інновацій різними спільнотами і суспільством в цілому.

Посилання:

1. Баксанский О.Е., Кучер Е.Н. Когнитивный образ мира: Пролегомены к философии образования. Научная монография / О.Е. Баксанский, Е.Е. Кучер. — М.: «Канон» РООИ «Реабилитация», 2010. — 224 с.
2. Кебуладзе В. Феноменология досвіду / Вахтанг Кебуладзе / Відп. ред. Анатолій Лой. — К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. — 280 с.
3. Когут З. Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної та модерної історії України / Зенон Когут / Пер. з англ. С. Грачової за уч. О. Бобровського. Ред. Т. Курило. — К.: КРИТИКА, 2004. — 351 с.
4. Реконструкция субъективной реальности. Психология и лингвистика. / Пер. с англ. — Х.: Изд-во Гуманитарный Центр (О.В. Свинченко), 2010. — 172 с.
5. Шашкова Л. О. Діалогічний вимір гуманітарного знання. Монографія – Л.О. Шашкова, М.В. Злочевська. — К.: Видавничий дім «Професіонал», 2001. — 176 с.
6. Nelson K. Event Knowledge: Structure and Function in Development. — Lawrence Erlbaum Associates, 1986. — 288 p.

Рубанец А.М. Когнитивные аспекты социогуманитарной инновации.

В статье показано, что особенность социогуманитарной инновации — ее направленность на модернизацию бытия человека и общества, изменение условий жизнедеятельности различных социальных групп и регионов требует перехода ее из формы теоретического знания — концепции в форму репрезентации. Обосновывается значение репрезентации для формирования социогуманитарной инновации, показывается, что особенность репрезентации — ее способность выражать специфическое видение, давать интерпретацию, а ее глубинная связь с внешними и

II. Філософські проблеми інновацій

внутрешними репрезентаціями и ментальними репрезентаціями характеризує когнитивну ускореність соціогуманитарної інновації.

Ключевые слова: соціогуманитарная інновація, репрезентація, когнитивні процеси, когнитивні практики.

Rubanets AM. Cognitive aspects of socio-humanitarian innovation.

The article deals with the transition from the concept of socio-humanitarian innovations as a form of theoretical consciousness to representation that has cognitive basis in what people think and feel. The nature of the representation is described. Difference from the image and cognitive mechanisms of acceptance and rejection of innovations is covered. The value of cognitive practices for entry of socio-humanitarian innovation in the innovation process is developed.

Keywords: Socio-humanitarian innovation, representation, cognitive processes, cognitive practices.

В. Є. Карпенко

ФІЛОСОФІЯ ТЕХНОІНТЕЛЕКТУ В ХХІ СТ.

Статтю присвячено проблемі цілісного осмислення філософії техноінтелекту з урахуванням останніх досягнень науки, окресленню елементів змісту та перспектив розвитку цього напрямку. Філософію техноінтелекту визначено як інтегративний філософський напрям, предметом якого є феномен техноінтелекту, його становлення, перспективи, соціальні та гуманітарні аспекти існування, аналіз філософсько-методологічних проблем досліджень у відповідній галузі.

Ключові слова: техноінтелект, філософія техноінтелекту, спеціалізований техноінтелект, універсальний техноінтелект, штучний інтелект.

Як відзначають І. Ю. Алексєєва, В. І. Аршинов, В. В. Чеклецов, нині «...слід з усією філософською серйозністю поставитись до обговорення питань не тільки адаптації людини до техносередовища існування, але й коеволюції людини, яка все більше технологізується, з техносередовищем, яке все більше антропологізується» [2, 12]. У цьому контексті основні сучасні концепції майбутнього людини і суспільства не можуть оминати проблему соціокультурних і власне антропологічних вимірів техноінтелекту. Більше того, філософія техноінтелекту все чіткіше